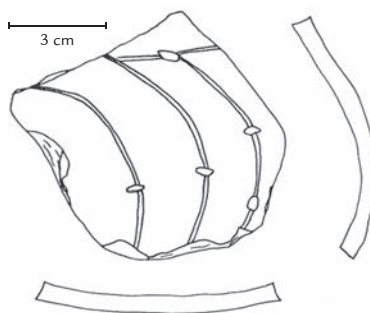

Nálezy broušené industrie ve vyšších nadmořských výškách a problém jejich interpretace

Základním materiálem pro poznání zemědělského pravěku je keramika, kterou nám ponechali naši předci a která je přeměněna do podoby často terciálního odpadu nalézaného v zahlužených objektech. Na keramickém odpadu (jak lze tento pramen poznání trochu hrubě, ale pravdivě nazvat), ale také na uzavřených celcích (hrobech a depotech), je založena relativní chronologie pravěku České republiky. Některé keramické tvary nebo typy výzdoby daly jméno také mnohým kulturám. Co když ale na některých z území České republiky nálezy keramiky chybí? Znamená to, že tato místa osídlena nebyla? A co když mezi nálezy dominuje nebo se pouze nachází broušená industrie?

■ Martina PAJEROVÁ
Univerzita Hradec Králové

Kámen je v podstatě nezníitelný materiál, který dominoval ve světě pravěku od jeho úsvitu po příchod inovace v podobě kovu, ale ani tak neztratil zcela své postavení jako jedna z hlavních výrobních surovin. Kamenné artefakty vyráběné štípáním jsou hlavním zdrojem našeho poznání v paleolitu a často také jediným. Tento jev je způsobem typem ekonomiky pravěkých lovců, kteří se snažili veškerý vzniklý odpad zužitkovat. Kostí, pokud nebyly využité pro výrobu nástrojů, mohly být spálené. Dřevo se nám

■ Obr. 1 Lysecký mlýn (Pajerová 2010)

uchovává během celého pravěku pouze ojedinelé.

Kámen má svou významnou pozici i v zemědělském pravěku. K němu se nám však přidává i zmiňovaný keramický odpad nalézaný na ploše sídlíště. Částečně by se zdálo, že se člověk stal v průběhu své „vlastní domestikace“ trochu špindíra z důvodu nárůstu odpadu kolem něj.

Stejně jako materiál pro výrobu štípané industrie, byl ten pro broušení také pečlivě vybírán. Známé jsou pro období neolitu dílenské areály metabazitu z oblasti Pojizeří (Šída 2007). Během eneolitu dochází k většímu rozrůznění využívaného materiálu. Některé tvary broušené industrie lze dobře datovat do jednotlivých období i kultur. Do fází je však již rozdělit nedokážeme.

Příkladová oblast

Jednou z oblastí, pro kterou je typická skoro stoprocentní dominance broušené industrie pro období neolitu a eneolitu, je okres Havlíčkův Brod. Tuto oblast jsem zpracovávala ve své bakalářské práci (Pajerová 2010) a je využita jako příkladová studie pro tento článek. Základní soubor veškeré broušené industrie, kterou bylo možno dohledat v depozitářích, tvoří 88 kusů seker, sekerek, sekeromlatů, klínů a teslic, které lze více či méně dobře datovat. Tento soubor

je roztržštěný po mnoha depozitářích, ale jako celek ukazuje ve svém počtu již první z faktů, a to že takové to množství nelze považovat již za náhodnou kumulaci či dokonce za hromové klíny, které se na území okresu dostaly sekundárně jako ochrana domů proti úderu blesku během středověku.

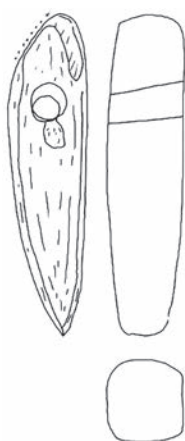
U 24 kusů broušené industrie byla určena datace jako neolit. „Jedná se především o kamenné nevrtané sekerky, které byly využívány po celé období neolitu a mohly být využívané také jako klíny. Další skupinou nálezů jsou zlomky vrtaných seker, které jsou ve špatném stavu dochování, který neumožňuje přesné určení“ (Pajerová 2010, 81).

Kultura s lineární keramikou na Havlíčkobrodsku

K této nejstarší zemědělské kultuře je možné z nálezů objevených na území okresu Havlíčkův Brod přiřadit pouze jeden. Jedná se o fragment keramické nádoby (obr. 1), který je výjimečný nejen svou datací, ale také typem nálezů. Keramický střep má jemně otláklý povrch a byl nalezen v blízkosti obce Žižkovo pole v potočném náplavu. Výzdoba s moravskými vlivy datuje fragment do II – III. stupně kultury s lineární keramikou a je tvořena kombinací ryh a důlku, které nesou stopy inkrustace. Je těžké tento náleze interpretovat. Jeho ojedinelost může svědčit o průniku zemědělců z Moravy podél Sázavy do Čech, kteří hledali nová území nebo o kontaktu mezolitů a neolitů, kdy se mohly poslední ze skupin lovců uchýlit na Vysočinu.

Mladý neolit na Havlíčkobrodsku

Celkem 24 broušených nástrojů lze zařadit do období mladého neolitu. Nástroje jsou ve sto procentech vyrobené z metabazitu typu Pojizeří. Tato surovina je hlavní pro období

■ Obr. 3 Zbožice (Pajerová 2010)

■ Obr. 4 Skuhrov (foto M. Pajerová)

starší a částečně i mladší fáze neolitu (Šída 2007, 15). Monopolní postavení metabazitu upadá s nástupem lengyelské kultury s důvodu buď vyčerpání suroviny či spíše přerušení tradiční směnné sítě. Rozšíření nálezů na území okresu je zajímavé sledovat na mapě (obr. 2).

Převzatá mapa z třetího dílu Archeologie Pravěkých Čech (Pavlů (ed.) – Zápotocká 2007, 17) byla doplněná o nálezy broušené industrie, u kterých je známá poloha. Ná vaznost lokalit Havlíčkobrodsku na Čáslavskou kotlinu je velice zajímavá. Ukazuje na možné propojení oblastí, kdy zemědělci z Čáslavska využívali oblast pro sezónní pastvu či na osídlení, které na sebe plynule navazuje. Poslední z možností je opět kontakt neolitiků s lovci-sběrači, kteří mohli mít znalost broušení nástrojů (viz ojedinělé nálezy broušených předmětů z mezolitu) a od zemědělců získávat vhodný materiál, tedy metabazit.

Tyto teorie nelze potvrdit bez dalších nálezů a zkoumání. Na mapě lze také dobře sledovat, že se osídlení nedrží pouze okolí řeky Sázavy, ale je více rozptýlené v krajině. K některým ze starších nálezů uložených především ve sbírce Muzea v Ledči nad Sázavou není možné bohužel dohledat bližší určení polohy. Nálezy pochází z přelomu 19. a 20. století či z počátku 20. století.

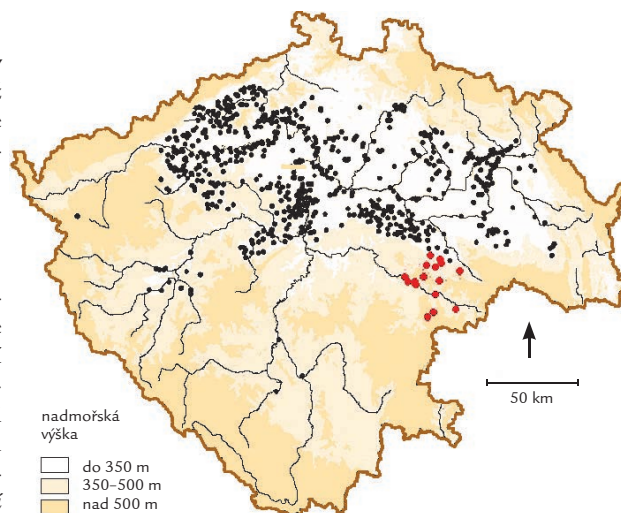
Do mladého neolitu lze také datovat nálezy sekeromlatů velkých rozměrů. Náhodný nález neporušeného sekeromlatu ze Zbožic (obr. 3) dosahuje maximálních rozměrů 33,4 cm × 8,4 cm × 8 cm. Průměr průvrtu kolísá mezi 3,5 cm a 3 cm. Sekeromlat dosahuje váhy kolem 6 kilogramů. Je vyroben z metabazitu typu Pojizeří a jeho povrch nese stopy po štípaní a pozůstatky kůry. Musel být vyroben z velkého bloku materiálu (Pajarová 2010, 69). U tohoto artefaktu můžeme být opravdu v úžasu nad zručností našich předků. Průvrt je zcela hladký a jednostranný. Předmět má však jednu velkou chybu. Je prakticky zcela nevyužitelný, protože má špatně uložené těžiště a při úderu by se stočil týlem proti stromu. I práce s tímto nástrojem, kvůli jeho tíze, by byla velice namáhavá. O něco menších rozměrů dosahují nálezy sekeromlatů ze Světlé nad Sázavou a Skuhrova (Pajarová 2010, 60 a 64, obr. 4). Tyto nálezy by mohly

ve společnosti složit jako symboly moci, kterými se prezentoval muž s vysokým postavením, protože se jednalo o kvalitně vyrobené nástroje, ale prakticky těžko využitelné.

Eneolit na Havlíčkobrodsku

Pro období eneolitu je typické v okrese rozrušení materiálu u broušené industrie. Metabazit typu Pojizeří je na úpadku a objevuje se v menším procentu, a pouze ve starší fázi pozdní doby kamenné. Příkladem může být zlomek sekeromlatu s čepovitým týlem z Čachotína (Pajarová 2010, 15–16). Tento tvar je typický pro starší fázi kultury nálevkovitých pohárů, kdy broušené sekery a sekeromlaty přebírala tvary měděných artefaktů z jihozápadu.

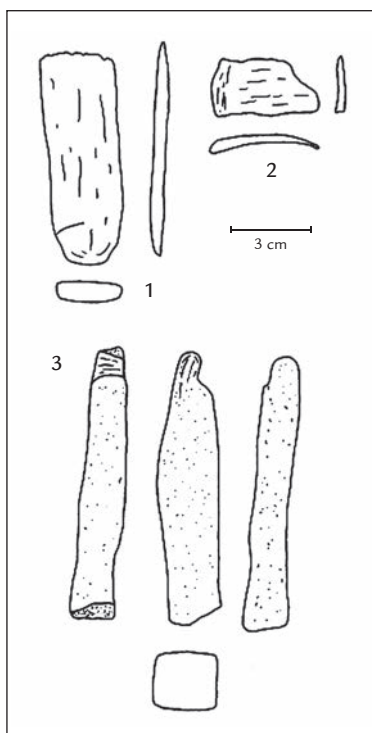
V tomto období se také objevují koncentrace broušené industrie v okolí jednoho místa. Jedná se o soubory nálezů z okolí Ledče nad Sázavou, Dolní Krupé a Chřenovic. Jak lze tyto shluky artefaktů vysvětlit? Jak bylo již výše uvedeno, nálezy z ledečské sbírky jsou problematické. Jejich poloha je ve starší literatuře (např. Rous 1981) uváděná jako „Leděčko“ či „okres Ledec nad Sázavou“. Proto nelze tyto nálezy použít při analýze a je nutné brát je jako umělou koncentraci, která jen

■ Obr. 2 Mapa s StK lokalitami (černě) doplněná o nálezy broušené industrie z okresu Havl. Brod (červeně); (Pajarová 2010)

částečně poukazuje na možný „pravěký ruch“ v této oblasti.

Druhá z koncentrací kamenných nástrojů pochází z okolí obce Chřenovice. Zde na přelomu 19. a 20. století působil a publikoval například v Památkách archeologických a místopisných (Valchář 1904, 1912) Jan Valchář. Tento učitel z Kožlí zachytil pravěké nálezy na území Leděčska a Světelska. Souborně je publikoval pak v díle z roku 1912 „Leděčko a Dolnokralovicko“. Nálezy tří kamenných sekerek (obr. 5, 6 a 7) ne-

■ Obr. 8 Chřenovice, nové nálezy (Pajarová 2010)

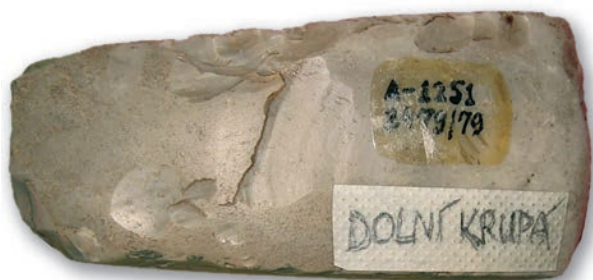
■ Obr. 5 Chřenovice (foto M. Pajarová)

■ Obr. 6 Chřenovice (foto M. Pajarová)

■ Obr. 7 Chřenovice (foto M. Pajarová)

■ Obr. 10 Dolní Krupá, sekerka z SGS (foto M. Pajerová)

■ Obr. 11 Dolní Krupá, dýka z SGS (foto M. Pajerová)

Lze přesněji datovat než do eneolitu. Jejich délka nedosahuje ani 10 centimetrů. Uloženy jsou v depozitáři Národního muzea v Praze. Dnes v této oblasti působí další archeolog-amatér, a to Tomáš Kadlec. Z jeho sběrů je známa opět menší kamenná sekerka, která je stejně jako její tři předchůdkyně, nevrtaná. Nalezený byl také brousek, zlomek broušeného nástroje a kus přinesené horniny (obr. 8). Je zajímavé, že tvarově brousek zcela odpovídá boční straně kamenné sekerky, a je možné, že byl využit pro dobroušení nástroje. Všechny artefakty nalezené při cíleném sběru T. Kadlece jsou vyrobené z metabazitů typu Pojizeří, stejně jako dvě z Valchářových sekerek.

Okolí obce Dolní Krupá bylo v 60. letech místem působení dalšího regionálního archeologa-amatéra. Josef

Čapek je známý především svými výkopy na hradě Ronovec. Kromě toho se také zajímal o pravěké nálezy z okolí obce, u kterých se snažil zjistit místo jejich nalezení (obr. 9) a okolnosti nálezu, které zaznamenával do svých deníků. Všechny nálezy také pečlivě zkreslil. Dnes jsou uloženy v dolnokrupenském zámku, kde je v provozu muzeum. Kromě nálezu neolitické broušené industrie, je možné v okolí zachytit nálezy čtyř sekeromlatů českého typu. Tyto artefakty, typické válcovitým tělem, které je v oblasti průvrtu ztlustělé, jsou často zachycené v hrobech kultury se šňůrovou keramikou. Jako materiál pro výrobu sekerok dominují vyvřeliny.

Mezi nálezy z Dolnokrupenska se také objevuje sekerka (obr. 10) vyrobená ze silicitu glac. sedimentů. Tento typ sekerok je typický především pro mezolit, ale také pro eneolit (přesněji pro kulturu s kulovitými amforami a kulturu se šňůrovou keramikou). Silicitové sekerky datované do pozdní doby kamenné, stejně jako ta dolnokrupenská, nejsou stopy po broušení na rozdíl od mezolitických, které jsou pouze štípané. Z této oblasti pochází také nálezy hrotů (obr. 11) vyštípaného ze silicitu glac. sedimentů (podobný nálezy byl ztracen ve sbírce Muzea v Ledči nad Sázavou). Dochovaný silicitový hrot se nachází ve sbírkách Městského muzea Chotěboř a dosahuje délky 14,5 centimetrů. Má čtvercový průřez a tupý konec. Nálezy je možné interpretovat

jako dýky s typickou úpravou rukojeti do tkz. švu. Nálezy by mohli pocházet z oblasti Skandinávie či severního Německa (P. Zítka, ústní sdělení).

Jak lze vysvětlit koncentraci materiálu v okolí obce Dolní Krupá? Oblastí protéká Břevnický potok, který se v minulosti mohl stát komunikační linií s Čáslavskou kotlinou (lokalita Čáslav–Hrádek). Může také naznačovat stále osídlené oblasti.

M. Zápotocký (Neustupný (ed.) 2008, 66–67) dělí krajinu do pěti **sídelních zón**:

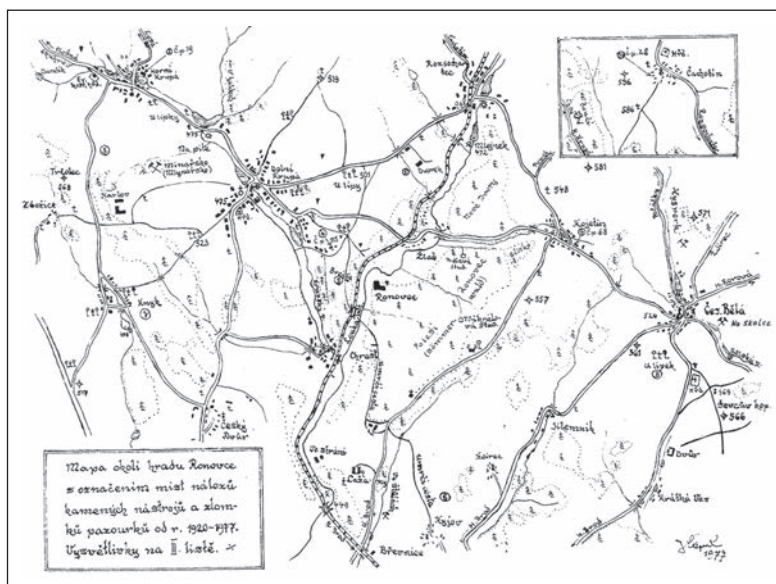
1. **stará sídelní zóna** z předchozích období,
2. **vnější zóna** lemující vnitřní, do 400 m n. m., v oblastech se zhoršeným klimatem a ojedinělými nálezy broušené industrie, svědčí buď o stabilním osídlením či hospodářském využití oblasti bez stálého osídlení,
3. **etapní stanice** na trasách cest (říční brody),
4. **liniové směry** opět pouze s roztroušenou broušenou industrií shodné se středověkými stezkami (Zápotocký 2000, 251),
5. **lesní zóna** bez stálého osídlení a minimem nálezu v oblastech nad 400 m n. m., využívané jako zdroj dřeva či jako pastva pro zvěř.

Dolnokrupensko by mohlo tak spadnout do kategorie vnější zóny, kdy osídlení stálejšího charakteru mohlo být zemědělské (nálezy srpového nožíku z deskového rohovce s obilným leskem na povrchu) či pastevecké. Spíše mylnou se jeví teorie ohledně využití Českomoravské vrchoviny jako zdroje dřeva pro zemědělce z tradičních sídelních oblastí.

Jednou z dalších možností je, že oblasti Chřenovicka a Dolnokrupenska byly dlouhodobě v zájmu archeologů-amatérů, kteří cíleně artefakty hledali či dokumentovali jejich nálezy.

Konec velké fabulace

Tento článek se snaží z mysli mnohých archeologů vyhnat jeden velký blud, podle kterého žádná archeologie Českomoravské vrchoviny neexistuje, pokud není brána ta

■ Obr. 9 Mapa Dolnokrupenska (Čapek, 1977, nepublikovaná kresba)

vrcholně středověká. Je nutné v našich hlavách zbořit mýty o starých sídelních zónách, které vznikly v době počátku archeologie, kdy byly pro výzkum některé oblasti preferovanější a s větším stavebním ruchem. Ano, je pravda, že existují oblasti úrodnější a teplejší, které mohly být oblíbenější, vhodnější, ale nejsou jediné. Zimomřivý člověk si je mohl oblíbit pro mírnější zimu, ale podle map ani Českomoravská vrchovina není za polárním kruhem. Nálezy z této oblasti jsou roztroušené a většinou náhodné. Z 95 procent je tvoří kamenná industrie, štípaná či broušená. Ono sekeromlat se většinou při sběru brambor přece jen lépe pozná než kus nezdobené keramiky.

Ta je, jak bylo na začátku článku uvedeno, nejpočetnějším materiálem objevovaným na sídlištích. V hrobech její procentuální zastoupení je často vyrovnané s ostatními materiály. Jaký je ale stav keramiky nalézané na sídlištích? Často velice špatný. Jen málokdy lze nádobu zpětně rekonstruovat celou. Může se z ní dochovat i pouze jeden omydlený střep. Keramika prochází jako všechen odpad na sídlištích mnohými transformacemi. Může být rozbitá, rozšlápaná a redukována mechanicky okolním prostředím. Není tak stabilním materiálem ve srovnání například s kamenem. Její redukce může být až stoprocentní, kdy ji může „sežrat“ půda či zničit mráz a déšť. To znamená, že se žádná keramika nedochová nebo velice málo ve výjimečných případech. Jediný materiál, který může odolat okolím, je pak ten nejtrvanlivější, tedy kámen čili broušená industrie.

Příklad oblasti zbavené keramiky přírodními vlivy může být právě okres Havlíčkův Brod. Jeho osídlení dokládá soubor kamenných seker, teslic, sekeromlatů, které se na mnohých místech koncentrují díky sběrům archeologů-amatérů a náhodným nálezům. Oblast mohla být osídlená v některých obdobích pravěku a například i skupinami pastevců, ale lidmi a nejen vlky!

Poděkování

Děkuji za pomoc při určování nálezů svému vedoucímu práce PhDr. et Mgr. P. Šídovi. Ph.D., Doc. I. Pavlů a P. Zítkovi.

Literatura

- Neustupný, E. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha.
 Pajerová, M. 2010: Pravěké nálezy okresu Havlíčkův Brod (nepublikovaná bakalářská práce). Hradec Králové.
 Pavlů, I. (ed.) – Zápotocký, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.
 Rous, P. 1981: Katalog pravěkých nálezů (okres Havlíčkův Brod). Zpravodaj muzea Východních Čech – Příloha. Hradec Králové. (Doplněk Zpravodaje muzea Východních Čech 8/1981.)
 Šída, P. 2007: Využití kamenné suroviny v mladší a pozdní době kamenné. Dílenské areály v oblasti horního Pojizeří. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque. Praha–Brno.
 Valchář, J. 1904: Po stopách praehistorie na Ledčsku, Památky archeologické XXI, 275–280.
 Valchář, J. 1912: Ledčsko a Dolnokralovicko. Praha.
 Zápotocký, M. 2000: Cimburk und die Höhensiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen. Cimburk a výšinná sídliště raného a staršího eneolitu v Čechách – Supplementum 12. Praha.

Resumé

Les haches polies découvertes dans des lieux d'altitude et le problème de leur interprétation

Des fragments de céramiques constituent les pièces archéologiques les plus nombreuses découvertes sur les chantiers de fouilles archéologiques. En effet, il y a des régions où on n'en trouve pas ce qui avait imposé l'idée des territoires vides d'homme.

C'est justement le cas du district de Havlíčkův Brod. Par contre, les archéologues y ont mis à jour plusieurs haches polies néolithiques et énéolithiques, surtout aux alentours des villes de Dolní Krupá, Chřenovice et Ledec nad Sázavou.

À mon avis, ce ne sont que les régions aux meilleures conditions climatiques et topographiques où les néolithiciens installaient leurs villages. Le district de Havlíčkův Brod serait peuplé par des chasseurs-cueilleurs du Néolithique ancien et par des groupes agricoles ou nomades du Néolithique moyen et final.

počet z materiál	materiál									celkový součet
datace	?	amfibolit	foidit	METP	pás. rohovec	SGS	split	vulkanit	vyřelina	
neolit	6			27						33
ml. neolit	1			13	1					15
StK		2		2						4
neolit?				1						1
neolit-eneolit	1	1		4						6
eneolit	1			2		1	3	1	2	10
KNP				1						1
stř. eneolit							1			1
KŠK	4		1					1	3	9
eneolit?	1									1
eneolit-DB									1	1
?	2			3						5
celkový součet	16	3	1	53	1	1	4	2	6	87

■ Tab. 1 Využití kamenných surovin v okrese Havl. Brod v jednotlivých kulturách neolitu a eneolitu

počet z materiál	materiál									celk. součet
nález	?	amfibolit	foidit	METP	pás. rohovec	SGS	split	vulkanit	vyřelina	
kop. sekeromlat				2						2
seker	9	2		30	1	1	4	1	2	50
sekeromlat	2	1	1	12						16
sekeromlat č. typu	1								2	3
sekeromlat s čep. týlem	1			1						2
sekeromlat typ X								1		1
teslice	2			5					2	9
teslice či sekeromlatu	1									1
vrtaný nástroj				1						1
fragment BI				1						1
kop. klín				1						1
celkový součet	16	3	1	53	1	1	4	2	6	87

■ Tab. 2 Využití kamenných surovin v okrese Havl. Brod v jednotlivých typech broušené industrie